

KAŲ NAUJO IR KAIP APIE LIETUVOS DEMOKRATINĖS POLITIKOS „ELEMENTUS“ RAŠO ISTORIKAI- POLITOLOGAI IR KOMUNIKACIJOS SPECIALISTAI

PROF. DR. IRMINA MATONYTĖ

Teksto pavadinime kabutėse rašomas žodis „elementas“ filosofijoje reiškia „pirminį būties pradą“, kuris kartais dar vadinamas „stichija“. Politologijoje tokiomis „elementais“ gali būti laikomi trys dalykai: asmenybės, institucijos ir žinutės (pranešimai). Šioje įžangoje į žurnale spausdinamus straipsnius žvelgiama būtent per šiuos tris elementus, siekiant išryškinti, kaip jie atkoduoja keletą istorinės ir dabartinės Lietuvos demokratinės politikos reiškinių.

Reikia pabrėžti, kad šis „Parlamento studijų“ numeris buvo rengiamas spaudai ypač aktyvaus – bent jau kiekybine prasme – politinio gyvenimo Lietuvoje sezonu. 2019 m. pirmoje pusėje Lietuvos Respublikos piliečiai turėjo galimybę (bet ne pareigą, nes privalomas balsavimas Lietuvoje nėra įstatymu įtvirtintas) balsuoti bent trejuose rinkimuose ir dviejuose referendumuose. Ši įžanga rašoma žinant dar tik vienų (savivaldybių tarybų ir merų) rinkimų rezultatus ir stebint įsibėgėjančias Lietuvos Respublikos prezidento, Europos Parlamento rinkimų kampanijas ir referendumo dėl Konstitucijos 12 straipsnio pakeitimo, taip pat referendumo dėl Konstitucijos 55 straipsnio pakeitimo agitaciją. Be to, 2019 m. Lietuvos žiniasklaidos ir nevyriausybinių sektoriaus atstovai, viešieji intelektualai, parlamentinė opozicija ir bendrai pilietinė visuomenė buvo ypatingos kovinės parengties (ar bent jau neliko abejingi) dėl kai kurių esamos parlamentinės daugumos pastangų kontroliuoti išskirtines valstybės ir visuomenines institucijas (LRT, LR CB, VRK, teismus, universitetus ir pan.). Šis pilietinis

budrumas, viena vertus, akivaizdžiai kilo iš tam tikrų savignyos refleksų, būdingų tiek individualiam, tiek instituciniam siekiui apsaugoti ir išlaikyti savo pasiekimus, vengti (užkardyti) savo situacijos pabloginimo, o kita vertus, jį skatino Lietuvos kaimynystėje matomi „blogieji pavyzdžiai“ (demokratijos erozija Vengrijoje ir Lenkijoje, radikalų politinių judėjimų aktyvumas Europoje ir pan.).

Tokiame liberaliosios demokratijos institucijų patiriamų nacionalinių ir transnacionalinių iššūkių kontekste, šių penkių esmingai su demokratine politika (piliečių dalyvavimu viešajame gyvenime, o ypač su jų daromais sprendimais) susijusių procesų šviesoje smagu peržvelgti ir penkis žurnalo numeriui parinktus mokslinius straipsnius. Aišku, toks įžanginis žvilgsnis negali būti ypač nuoseklus ir išsamus, jis tik pretenduoja būti pateiktas kaip tam tikras aperityvas, gerinantis nuotaiką ir žadinantis apetitą.

Numeryje spausdinami du straipsniai remiasi beveik išskirtinai vien istorinių archyvų medžiaga. Vienas straipsnis paremtas ypač įvairiais šaltiniais: rinkimų rezultatų analize, tradicinės žiniasklaidos pranešimais, amžininkų liudijimais, ekspertų įžvalgomis ir pan. Ir dar du straipsniai yra pagrįsti naujųjų medijų komunikacijos turinio analize. Taigi šiame žurnale pateikiama kelių sluoksnių panorama: ne tik aptariamų temų ir problemų, bet ir naudojamų informacijos šaltinių bei jų analizės metodų požiūriu straipsniai apima kone visą demokratinės politikos Lietuvoje tyrimų spektrą.

Tikriausiai tai tėra atsitiktinumas, bet to neįmanoma nepastebėti, kad trys straipsniai yra apie kairiosios politinės pakraipos idėjas, veikėjas ir veikėjus bei struktūras. Du grynai istoriniai straipsniai yra apie XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės Lietuvą, o vienas – apie „revoliucinį“ posovietinės politinės sistemos kaitos laikotarpį. Šiame straipsnyje, beje, irgi kalbama apie kairiuosius, besireiškusius nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje 1990–1992 metais. Tiesa, sąvoka „kairė“ jame paminėta tik vieną kartą ir labai savitame kontekste (žr. toliau). Bet apie viską iš eilės. Tiek chronologine tvarka, tiek tyri-

mo objekto ir tyrimo metodų inovatyvumo atžvilgiu kiti du žurnalo straipsniai puikiai pratęsia ir išplečia Lietuvos demokratinės politikos tyrimų lauką. Šiuose komunikacijos specialistų parašytuose straipsniuose nuo klausimų „kas ir kodėl įvyko“, dėmesys perkeliamas prie domėjimosi „kaip *tai* vyksta“, ir čia neįsitraukiama į tiesiogines politinio veiksmo priežasties ir pasekmės ryšio paieškas, o daugiau žiūrima, kaip kuriamos prasmės (ar beprasmybės), kaip per naująsias medijas naujai „įpilietinami“ mokesčių mokėtojai ir pan.

Tyrimo objekto ir tyrimo šaltinių požiūriu istorikės Virginijos Jurėnienės straipsnis „Liudos Vienožinskaitės-Purėnienės politinė ir profesinė veikla“ yra labai kompaktiškas ir skaidrus. Jame kalbama apie advokatę ir politikę moterį, dalyvavusią svarbiausiuose atkuriamos ir atkurtos Lietuvos įvykiuose (Didžiajame Vilniaus Seime, Pe-trapilio lietuvių seime, I, II ir III Seimuose), aktyvią Socialdemokratų partijos centro komiteto narę, atstovavusią partijai ir to laikotarpio kairiesiems būdingoms feministinėms idėjoms Baltijos regione ir tarptautiniuose kongresuose. 2019 m. kontekste dera akcentuoti, kad L. Purėnienės veiklos pėdsakai ypač ryškūs teisės sistemoje ir pilietinėje visuomenėje: tai pirmoji moteris notarė ir advokatė ne tik Lietuvoje, bet visame Baltijos regione, o jos vardas siejamas su tuometinėje Lietuvoje vykusiomis karštomis diskusijomis apie civilinę santuoką. Nors dar 1926 metais III Seime buvo pasiūlytas įstatymo, įteisinančio civilinę santuoką, projektas, bet vis tiek visą tarpukario laikotarpį Lietuvoje galiojo tik bažnytinė santuoka. Tokių viešųjų intelektualų kaip L. Purėnienė dėka net ir tuometinės, vis labiau į autoritarizmą ir tradicionalizmą linkstančios politinės vertikalės sąlygomis Lietuvos pilietinėje visuomenėje laisvės, lygybės ir pagarbos asmeniui (nesvarbu, kokios jis lyties būtų) principai išliko, o juos grindžiančios politinės filosofijos idėjos siauresniuose ar platesniuose kontekstuose buvo svarstomos ir branginamos.

Antrasis straipsnis, pagrįstas istorinių šaltinių analize, yra skirtas ne tiek asmenybėms, kiek institucijoms, jame Gintaras Mitrulevičius

rašo apie „Lietuvos socialdemokratų ir Steigiamąjį Seimą: dalyvavimą rinkimuose, rezultatus, frakciją“. Įdomu, kad net pačiame straipsnio pavadinime akcentuojama partinė (socialdemokratų) institucija, o ne Steigiamasis Seimas kaip organizacinė platforma (Lietuvoje Steigiamojo Seimo rinkimai įvyko 1920 m. balandžio 14–16 d.). Autorius deklaruoja, kad „Lietuvos socialdemokratai XX a. pradžioje ir ypač Pirmojo pasaulinio karo metais nuolatos ir nuosekliai kėlė Steigiamojo Seimo sušaukimo idėją. Šiame straipsnyje nagrinėjama, kaip socialdemokratams sekėsi dalyvauti jų ilgai siekto Steigiamojo Seimo rinkimuose“ (p. 109). Socialinių-kultūrinių takoskyrų požiūriu (angl. *cleavages*, labiausiai su politologo Steino Rokkano¹ darbai siejama teorija), anot G. Mitrulevičiaus, Lietuva, mažai industrializuota, agrarinė, katalikiška šalis, nebuvo imli socialdemokratinėms idėjoms. Vis dėlto Steigiamojo Seimo rinkimuose socialdemokratai pasiekė neblogų rezultatų (už LSDP balsavo beveik 13 proc. visų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų, partija gavo 13 mandatų). Šis rinkimų rezultatas straipsnyje aiškinamas rinkimų strategijos ir taktikos veiksniais. „Net 15 socialdemokratų į Steigiamąjį Seimą kandidatavo daugiau nei viename rinkimų LSDP sąraše, tai yra LSDP sąrašuose jie kandidatavo daugiau nei vienoje rinkimų apygardoje. <...> Iš viso <...> LSDP sąrašuose keturiose rinkimų apygardose kandidatavo 56 asmenys“ (p. 126). Beje, „profesijos arba užsiėmimo aspektu apibūdinant LSDP kandidatus į Steigiamąjį Seimą, reikėtų pabrėžti, kad pristatant LSDP rinkimų sąrašus skirtingose rinkimų apygardose tų socialdemokratų, kurie kandidatavo daugiau nei vienoje rinkimų apygardoje, užsiėmimas dažnai buvo nurodomas skirtingai nei kad LSDP sąrašuose kitose rinkimų apygardose“ (p. 127). Įdomu, kad straipsnio autorius socialdemokratų kandidatų rinkimuose komunikuojamam turiniui (šiandien sakytume – lozungams, pranešimams ir žinutėms) dėmesio

¹ Rokkan, S. (1999). *State Formation, Nation-Building, and Mass Politics in Europe: The Theory of Stein Rokkan, Based on His Collected Works*, edited by Peter Flora with Stein Kuhnle and Derek Urwin, Oxford: Oxford University Press.

neskyrė, tačiau parašė atskirą poskyrį apie tai, kaip patys tuometiniai socialdemokratai interpretavo rinkimų rezultatus. G. Mitrulevičius pateikia vaizdingą ir šiandien Lietuvos politinėms aktualijoms būdingą „valdančiųjų baudimo“ ar „švytuoklės“ formulę: šiose „varžytinėse“ buvo „aštriai pasmerkta“ valdžios politika ir išsižadėta savo draugų ir auklėtinių valdžioje (p. 134).

Trečiasis istorinių šaltinių analize pagrįstas žurnalo straipsnis „Savarankiškos LKP (LDDP) dalyvavimas 1990 m. Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos ir 1992 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimuose“, jo autorius Mindaugas Tamošaitis. Pirmiausia, toji viintelė straipsnio frazė, kurioje minimas „kairumas“: „<...> 1992 m. pradėta „raganų medžioklė“, nukreipta į asmenis, bendradarbiavusius su KGB. Balio Gajausko vadovaujama komisija per trumpą laiką įtarimus pareiškė keliems žinomiems kairiesiems [pabraukta mano – I. M. *pastaba*], tarp jų – K. Prunskienei, Jokūbui Minkevičiui, V. Beriozovui, Jonui Kubiliui, o svarbiausia, kad dalis tos informacijos taip ir liko neįrodyta. Tokie įtarimai tik supykė visuomenę, ypač dėl to, kad įtarimai buvo mesti žinomiems autoritetams, o jų tarnavimo sovietų saugumui nebuvo galima visiškai įrodyti dėl dokumentų trūkumo“ (p. 98). Įdomu, kad šiame straipsnyje, skirtame posovietinės Lietuvos komunistų partijos raidai ir veiklai aptarti, yra bent 9 kartus paminėta sąvoka „dešinė“ ir 4 kartus – sąvoka „centras“ ir jų vediniai, atspindintys politinę ideologiją. Toks klasikinių politologijos kategorijų „neatitikimas“ straipsnyje apie politinio režimo kaitą Lietuvoje puikiai iliustruoja, viena vertus, buvusios ir naujai kuriamos politinės santvarkos „kairiųjų pažiūrų“ elito struktūrinio tęstinumo tendenciją ir, kita vertus, parodo visuomenės palaikymą, reiškiamą nuosaikiam ir pragmatiškam politiniam kalbėjimui, ir kovingos retorikos kontra-produktyvumą demokratinėje politikoje. Pastaroji tezė straipsnyje labiausiai ir išplėtojama. Čia politinių šūkių, etikečių, diskusijų, o ypač tuometinių politinių debatų turiniui ir stiliui skiriama daug dėmesio. Kaip žinoma, politiniai debatai remiasi dviejų priešingų stovyklų

konfrontacija ir, vien atlikus straipsnyje kai kurių reikšminių žodžių paiešką, galima užčiuopti, kad šis straipsnis iš esmės yra ne tiek apie LKP (LDDP), kiek apie viešosios erdvės politizaciją ir poliarizaciją tuometinėje Lietuvoje. Tekste LDDP minima 91 kartą, Sąjūdis, konservatoriai, TS-LK ir jų vediniai – 40 kartų, Brazauskas – 33, Landsbergis – 23 kartus; o kiti su LKP (LDDP) siejami politikai minimi daug rečiau negu kiti su Sąjūdžiu ir TS-LK siejami politikai.

Politinės komunikacijos turiniui ir stiliui *per se* yra skirtas Renatos Matkevičienės straipsnis „Politikų ir žiniasklaidos sąveikos: cinizmas kaip politinės komunikacijos stilius“. Jame autorė, pasitelkdama žiniasklaidos pranešimus (konkrečiai – www.delfi.lt skilties „Politikų akimis“ kelerių metų straipsnius), analizuoja politikų kalbų turinį ir toną. Čia, skirtingai negu pirmiau aptartuose straipsniuose, nėra susitelkta į politikų ir politinių partijų dalyvavimą rinkimuose, atvirai ir kryptingai siekiant paveikti piliečių simpatijas, o į demokratinį procesą žiūrima plačiau kaip į nuolatinę komunikacinę veiksmą, kuri struktūruoja demokratinės valdžios mandatą turintys politikai. Autorė atkreipia dėmesį į tai, kad jos tiriamu laikotarpiu Lietuvoje vyko bent keleri rinkimai, tačiau rinkimų, kaip savito „politinio sezono“, ji neišskiria. Straipsnyje pasitelkiama trilypė moralinio-vertinamojo pobūdžio matrica, kurioje išskiriamas kritiškasis (argumentuotas nesutikimas su oponentų teiginiais, dalykiškas prieštaravimas), negatyvusis (priešinimasis oponentų teiginiais, jis dažnai būna emocingas ir nebūtinai pagrįstas turiningomis įžvalgomis ar ištartimis, svarbiausia čia tiesiogiai ir greitai reaguoti į nepatinkantį stimulą, reiškinių ir pan.) ir ciniškasis (nepriimtinių teiginių atmetimas, atsiribojimas nuo tokius teiginius ir reiškinius generuojančios aplinkos, tyčiojimas, žeminimas) požiūris. Autorė, akivaizdžiai apgailestaudama, atskleidžia, kad Lietuvoje vyrauja būtent trečiojo tipo politinis moralizavimas. Politinis cinizmas apima ne tik pačius ryškiausius (kalbančius ir (arba) rašančius) politikus, bet ir jų palaikymo grupes, įtraukia į viešąsias diskusijas, paskatina siekį bet kokiomis priemonėmis lyde-

riauti, norą atrodyti gražiai, taikyti baimę ir pan. Šios įžangos autorei pro akis nepraslydo tai, kad straipsnio empirinę medžiagą sudaro tyrėjos atrinktos tipiškios frazės. Įdomu, kad 13 iš 15 pateiktų ciniškumą iliustruojančių citatų autoriai yra vyrai, parlamentarai, partijų lyderiai, buvę ir (ar) esami ministrai. Dauguma šių teiginių atakuoja buvusių ar valdžioje esančių asmenų (partijų) priimtų sprendimų savanaudiškumą, nepriimtina turinį, netinkamą veikimo tempą ir pobūdį (naktiniai, nediskutuoti, stokojantys konkretumo ir aiškumo). Dviejų citatų autorės yra parlamentarės moterys, ir abi citatos yra susijusios su visiškai kito lygmens moralizavimu: jose atsispindi nusivylimas politine šalies kultūra: vienoje iš jų išsakomas kapituliavimas prieš korupciją, kitoje – prieš veidmainystę ir intrigas, užvaldžiusias politinį šalies gyvenimą.

Apžvalgos pabaigoje – apie komunikacijų tyrėjo Arno Aleksandravičiaus straipsnį „Argumentavimo raiška Lietuvos politinių partijų vykdomoje lėšų rinkimo komunikacijoje“. Autorius pabrėžia, kad „politinių partijų komunikacija dėl lėšų rinkimo yra dinamiška ir atvira, nevengiama išbandyti skirtingų lėšų rinkimo taktikų ir skirtingų argumentavimo būdų“ (p. 66). Skaitant tekstą tiesiog neįmanoma neprisiminti garsiosios Marshallo McLuhano frazės „Medija yra pranešimas“ (angl. *medium is the message*) ir medijų suskirstymo į vėsius ir karštas². Aišku, praeito amžiaus septintame dešimtmetyje rašytame veikale nebuvo kalbėta nei apie „Facebooką“, nei apie elektroninio pašto pranešimus, nei apie interneto svetaines. Tačiau M. McLuhano metaforos ir analitinės sąvokos tiesiog pačios siūlosi tapti dar viena A. Aleksandravičiaus tyrimo įžvalgų interpretavimo schema. Autorius nustato, kad „racionalumo kategorijos argumentavimo būdai akivaizdžiai dažniausiai naudojami interneto svetainėse ir socialinių tinklų svetainės „Facebook“ paskyrose, tačiau elektroninio pašto naujienlaiškiuose jų naudojimas mažai skiriasi nuo emocingumo

² McLuhan, M. (1964). *Understanding Media*, London: Routledge.

kategorijos argumentavimo būdų naudojimo“ (p. 66). Čia tuoj pat reikėtų pasakyti, kad socialinės medijos yra „vėsios“, į jas nesunku ištraukti, jas vartojant daugybė kitų dirgiklių dar gali veikti žiūrovą ir (ar) skaitytoją tuo pat metu, ir jis gali reaguoti į aplinkinius (kituose kompiuterio languose perduodamus) garsus ir ženklus, įskaitant ir internetinės bankininkystės svetainę, per kurią toks ištraukęs medijų vartotojas gali realizuoti savo pilietinį sprendimą aukoti pinigų pasirinktam rinkimų dalyviui ar pervesti pasirinktai partijai dalį savo sumokėtų mokesčių. Straipsnio autorius perspėja, kad „[s]varbu pabrėžti, kad skirtingų argumentavimo būdų naudojimas nebūtinai lemia politinių partijų vykdomos lėšų rinkimų komunikacijos kokybę ar efektyvumą. <...> Siekiant nustatyti lėšų rinkimo komunikacijos raišką įvairiais aspektais, reikalingi išsamesni tyrimai“ (p. 67).

Apibendrinant galima teigti, kad šis „Parlamento studijų“ numeris – lyg nedidelė galerija, eksponuojanti naujus kelių autorių darbus, tarp kurių – nors jie vienas kito necituoja ir tikriausiai cituoti nė manyti nemanė – yra stulbinama dermė. Šioje įžangoje punktyrais nužymėtas vienas penkių straipsnių skaitymo „bendro vardiklio“ variantas. Aišku, variacijų gali būti ir daugiau. Bbelieka tikėtis, kad ši akademinė medžiaga ir skaitytojams sukels gausių tiek mokslinių-kūrybinių, tiek pilietinių-politinių asociacijų.